

הנוסח הקדום והראוי לברכת האילנות, בבלובים בימי ניסן.

גרסה: כ"ה אדר תשע"ב 20:59

הברכה מובאת כבר באוסף **ברכות הראייה** מימי המשנה, וגם בתלמוד הבבלי בשני מקומות (ברכות מג ב; ר"ה יא א), ברוב עדי הנוסח כך: **ברוך שלא חיסר בעולמו** (או: מעולמו) **כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות** (כדי) **להתנאות בהן** (או: מהן) **בני אדם**. זה גם קרוב לנוסח הגאונים (ספר הלכות גדולות סימן א - הלכות ברכות, פרק שישי, ד"ה אמר רב, מהדורת מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ב - אבל שם חסר: **אילנות טובות**), וזה נוסח הרי"ף ורש"י על אתר (ווילנא).

רש"י מסביר, בפירושו על התלמוד כאן, את משמעות המילה **להתנאות** כ- **ליהנות** (בבלי, ר"ה [ווילנא], ד"ה להתנאות: **להנות**). לפי זה, הפועל **להתנאות** (מהשורש נא"י) שמשמעותו הנפוצה **להתייפות / להתקשט**, מופיע כאן במובנו המשני והשאל: **להפיק הַנְּאָה**, כאילו הוא נגזר מהשם הַנְּאָה, ששורשו הנ"י. לכן, הביטוי **להתנאות** נעשה, בהקשר הנידון, שווה משמעות עם **ליהנות** (=לְהִינְנֹת, נפעל), הנגזר גם כן מהשורש הנ"י, על אף שאין קשר גורוני בין שני הפעלים.

במיעוטם של עדי הנוסח של התלמוד, בעיקר בכ"י של מסכת ראש השנה שנכתבו אחרי ימי רש"י, אנו מוצאים כבר בגרסת הברכה עצמה, במקום **להתנאות** ← **ליהנות**. לא מציינו עדי נוסח, לפני ימי רש"י, עם החלופה **ליהנות**! נדמה שלפנינו התהליך המוכר של הכנסת **פירוש** רש"י לגוף הטקסט התלמודי בידי המעתיקים וכך נולדה הגרסה **ליהנות**, החל מתקופת רש"י. **פירוש** רש"י בתלמוד מעיד על גרסת **להתנאות** שהייתה לפניו, אחרת לא היה מוסיף את פירושו.

גם **רמב"ם** גורס בברכה ב'משנה תורה' (אהבה, הלכות ברכות, פרק י, הלכה יג-במהדורות המוקפדות) **להתנאות**, כגאונים, הרי"ף ורש"י, אלא משמיט, בדומה לגאונים, את המילים **ואילנות טובות** וגרסתו (במהדורות המתוקנות. במהדורות הצילום המצויות של דפוס וורשא-ווילנא, גרסתו כשל שו"ע) **ב"א יי אמייה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות נאות כדי להתנאות בהם** (או: **בהן**) **בני אדם** התקבלה, לפעמים בשינויים קלים, ברוב סידורי התימנים, כשיטתם לפסוק הלכה כרמב"ם.

ה**טקסט** להלן: לפי הגרסה של **הטור והשו"ע**, או"ח, סימן רכו (פרט לשינוי בהם/בהן -ראה להלן), המתבססת על רוב הפוסקים הראשונים אחרי רש"י. בעקבותיהם של אלו הביאו את הגרסה כך גם רוב הפוסקים האחרונים, עם שינויים מזעריים ביניהם. נדמה שזה ה**נוסח הראוי** לאומרו בעדות ישראל שקבלו עליהן לפסוק הלכה כשו"ע.

ה**ניקוד** להלן: לפי **יעב"ץ** = ר' יעקב עמדין, בסידורו **עמודי שמים**, אלטונא, תק"ה/ח-1745/8 (ראה במהדורתנו המחודשת, הוצאת אשכול, ירושלים תשנ"ג, ח"ב, עמ' קמ-הטקסט שם אינו בהכרח מידי יעב"ץ!) ובספרו **לוח אדש** (חלק א', סימנים תמהו/ בעמ' קלוז, מהדורת ר"ד יצחקי, אוצרנו, טורונטו תשס"א וראה הערות המהדיר שם, עמ' תנג, סימנים תתיקג-תתיקד ועמ' תצה/ו, סימן קעג). בצירוף **ברא** מותר להדגיש קלות את הבי"ת (=להטיל בה דגש קל) של **בר**, כי בלשון חכמים אין חובה לרפות את בגדכפ"ת בראש התיבה אחרי אותיות אהו"י, כבמקרא (ד"ר רפאל זר - מערכת מפעל המקרא).

הנוסח להלן נמצא גם בסידורים **האשכנזיים והספרדיים** הישנים, טרם שיתקנו אותם המדקדים, בעיקר את אלה האשכנזיים, בתקופת טרום-ההשכלה וההשכלה במאה ה-18 בגרמניה, על-פי ה"דקדוק המקראי" כשיטתם, כגון:

- ר' שלמה זלמן הענא (=רז"ה) בסידורו **בית תפילה**, דף עח ע"ב, יסניץ תפ"ה-1725 [שינה: **כלום** ← **דָּבָר**]
- ר' יצחק סטנאב בסידורו **ויעתו יצחק**, ברלין, תקמ"ה-1785, במדור **עמק ברכה** כט, [שינה: **אילנות טובות** ← **אילנות טובים** ואת ניקוד **ליהנות** (=נפעל) ← **להנות** (=פיעל)].

אינני יודע מי הנהיג את השינוי: **בר** ← **בו** (השמטת הדגש הקל אחרי אותיות אהו"י, כבמקרא). השינוי **בהן** ← **בהם** קדום מאוד (כך כבר בחלק מכ"י החשובים של **רמב"ם**, **בטור ובשו"ע**). לאור רוב המקורות האחרים, זה כנראה טעות-העתקה או דפוס.

להלן **באות עבה** (ובצבע): המקומות ששינו המגיהים הנ"ל ובעטיים **רוב** הסידורים **האשכנזיים** המצויים בזמננו (תש"ע), גם המוקפדים ביניהם. אלה אימצו, ללא ביקורת, את כל ה'תיקונים' מהמאה ה-18 או את חלקם (אלה של רז"ה). יכול להיות שהמגיהים האלה הרשו לעצמם את השינויים הנקובים, בגלל ממצאם **שגרסת השו"ע כבר סוטה בעצמה מהנוסח התלמודי** המקורי. הסידורים **הספרדיים** שמרו בדרך כלל על הנוסח של שו"ע, אבל ניקדו **חסד** כדלהלן- שהוא **חלופה תקינה** לניקוד הסידורים האשכנזיים.

נרשם: בידי יעקב לוינגר, בעזרת חכמים מובהקים בתחום (בסדר א"ב): ד"ר גבריאל בירנבאום, ממערכת המילון ההיסטורי; ד"ר רפאל זר, מערכת מפעל המקרא; הרב דוד יצחקי, כולל יחזון איש, בני ברק; ד"ר חיים כהן, מאוני ת"א, והאקדמיה ללשון העברית; הרב ד"ר דוד מישלוב, מושב חמד; ועוד מומחים רבים - וכולם יעמדו על הברכה. פרופ' אהרן דותן מאוני ת"א הביע את הסתייגותו מהנוסח המובא להלן, ומעדיף כנראה את תיקוני המדקדים הנ"ל בני המאה ה-18, אבל לא פירט לפניי את נימוקיו. רשימה זו מהווה תקציר של מאמרי המורחב: יעל גלגולה של ברכת האילנות.

בְּרוּךְ אֱתָהּ יְיָ אֱ-לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
שֶׁלֹּא חָסַר (בסידורי הספרדים חלופה תקינה: חָסַר)
בְּעוֹלָמוֹ כְּלֹם וּבָרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת
וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת לְהִנְנוֹת בְּהֵן בְּנֵי אָדָם.